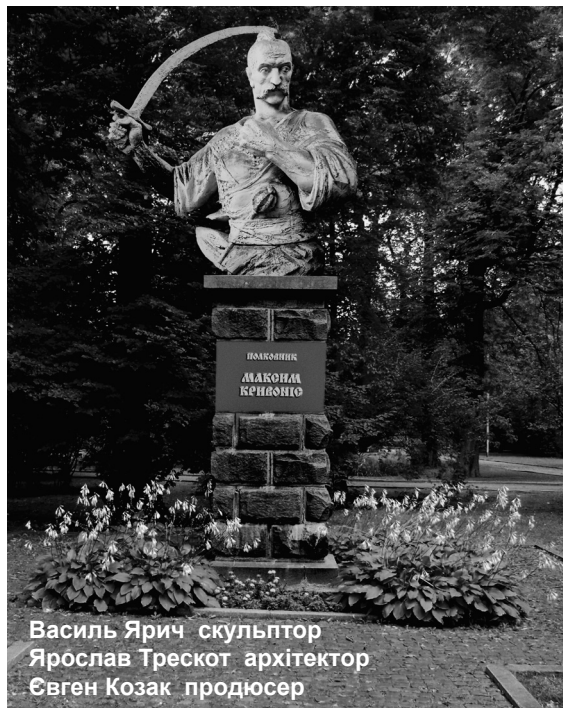

К
Р
МАКСИМ
В
О
Н
І
Є

ЛЬВІВ-2013

ПОЛКОВНИК

ДУМА ПРО КРИВОНОСА

*Ой усе лужком , та все бережком
Та біленькій квіти...*

Хвалилися та пани-ляхи Перебийноса бити...

(З народної пісні)

І

Сумний врожай цей рік вродили ниви.
Кричало птаство чорне по шляхах,
І хтось великий роздував горнило –
Щоночі пломенів над світом дах.
Змішалось все – молитви і прокльони.
Вузечку гніту скинула душа,
І мчав до Львова помсти кінь червоний,
Кривавий слід у полі залишав.
Вже досить кривди і терпінь, ляхове!
З Пилявців йде козацька короґва!
І точать люди коси без намови,
І моляться щоночі по церквах...
Задосить. Годі!
Стугонять копита,
У куряві горить Глинянський шлях,
І птахи жнуть червоне пізнє жито,
І мерзнуть сльози в трупів на очах...

II

Горять вогні півсонні понад шляхом,
А над Лугами стелється туман.
Десь там, у Замку, причаїлись ляхи:
Над Кривоноса лицаря нема!
Загадка. Сфінкс. Немислимої вроди –
Пожар очей на камені лица.
Високий – понад слави й нагороди!
Йому не кинеш в ноги червінця.
Ніхто його ще не здолав у битві!
... І Замок чорно дивиться у ніч...
А він стоїть покірно у молитві
І тихі сльози котяться із віч...
Чи чуло серце, що уже востаннє
До перемоги простелилась путь,
Що тут, під Львовом, други на світанні
Його в могилу сумно покладуть?

III

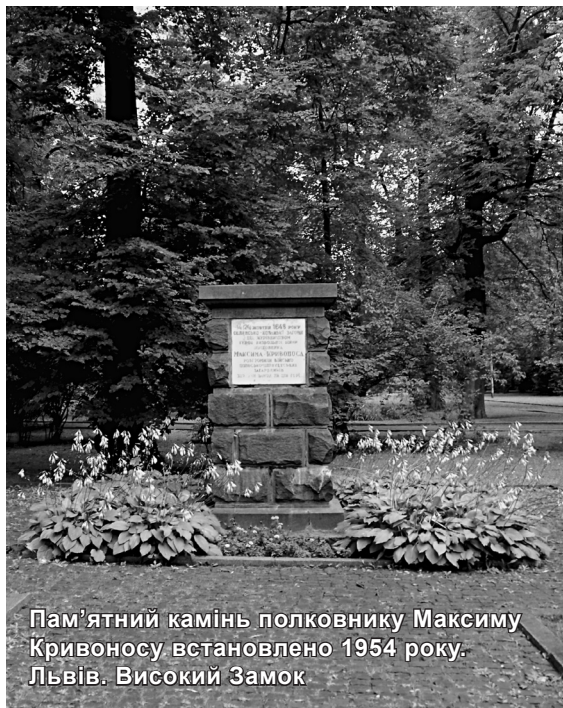
Спливло нам долі і наснилось волі!
У підмурівках Тернавка мовчить.
Десь тут, напевно, тінь його поволі
Невтішно ходить містом уночі.

Нема могил і спогаду немає!
І Замок в мох поринув і замовк.
Лиш солов'ї розносять понад гаєм
За сотні літ не зраджену любов...

Марія Чумарна

Козацькі загони в бойовому наступі на ворога

Пам'ятний камінь полковнику Максиму Кривоносу встановлено 1954 року.
Львів. Високий Замок

МАКСИМ КРИВОНІС

З початку Визвольної війни українського народу 1648–1657 рр. одною з найпомітніших постатей серед козацьких ватажків був Максим Кривоніс. Вже після перемоги над польськошляхетським військом під Жовтими Водами він очолював шеститисячний загін повстанців. Полководська майстерність Максима Кривоноса значною мірою проявилася і під час оточення та розгрому армії коронного гетьмана Стефана Потоцького в Гороховій Діброві поблизу Корсуня. Ця битва стала своєрідним сигналом до загальнонародного повстання в Україні проти іноземних поневолювачів.

Прибувши до Білої Церкви наприкінці травня 1648 р., Богдан Хмельницький скликав раду, на якій серед інших постало питання про доцільність подальшого союзу з Кримським ханством через грабежі ординців на волостях. За свідченням учасника подій Максим Кри-

воніс виголосив промову, в якій закликав розірвати контакти з “поганцями”. З початку червня Хмельницький зайнявся формуванням повстанської армії, зважаючи на великий потенціал Речі Посполитої і досвіду боротьби проти коронного війська в попередній період. Функції наказного гетьмана він поклав на черкаського полковника Максима Кривоноса. Останній виступив у похід по Правобережжю, де розгорталася широке народне повстання. Прибуття запорожців з великим ентузіазмом було підтримане народними масами. Тисячі селян і міщан приєднувалися до війська Максима Кривоноса, активно діяли у ворожому тилу. Чисельність повстанців влітку 1648 р. досягала вже 80-ти тисяч чоловік.

За достовірними даними гетьман доручив Кривоносу дійти до Прилук на Волині і там чекати підходу основних сил української армії. Однак черкаський полковник прагнув розширити масштаби боротьби. Не дивно, що польська шляхта приписувала йому майже всі перемоги влітку 1648 року. Вже в першій декаді червня Максим Кривоніс здобув Паволоч, а згодом з допомогою

нових повстанських сил Бердичів, Миропіль та Полонне. Звідси полковник вирушив на Волинь, що викликало переполох місцевої шляхти. Слід відзначити, що з дипломатичних міркувань Богдан Хмельницький в цей час відмежовувався від дій М. Кривоноса і трактував їх у переговорах з урядовими комісарами Речі Посполитої як самовільні. Водночас у джерелах збереглися згадки про листування гетьмана з черкаським полковником, в яких Богдан Хмельницький обіцяв невдовзі прийти на допомогу.

Зміна маршруту походу в липні 1648 р. була викликана каральними акціями магната Яреми Вишневецького у Волинському воєводстві. Про жорстокі розправи князя з повстанцями стало відомо Максиму Кривоносу і він написав листа до одного з регіментарів коронної армії Домініка Заславського. В посланні, зокрема, містилося попередження адресату про наслідки, якщо він стане на шляху козацького війська. Активні дії загонів наказного гетьмана тривожили урядовців Речі Посполитої. Саме на ньо-

го скаржився Домінік Заславський у листі до сенаторів, зачитаному на засіданні конвокаційного сейму 20 липня 1648 р.

В липні ж на шляху Максима Кривоноса постали досить потужні сили кварцяного війська і шляхетських загонів у містечку Махнівка – маєтності київського воєводи Яна Тишкевича. Затяжний штурм укріплень противника довго не давав результату. Лише з допомогою повсталих міщан вдалося відчинити міську браму і відтіснити польські хоругви до замку. Зайнявши новий рубіж оборони жовніри чинили запеклий опір. В цей час до Махнівки підійшли передові загони Яреми Вишневецького. Розділивши військо, козаки вступили у боротьбу на два фронти. Саме тут поблизу містечка, за переказами сучасників, відбувся особистий двобій Максима Кривоноса і Яреми Вишневецького, під час якого запорозький лицар ледве не збив з коня свого противника. Під натиском повстанців князь змушений був відступати до Чуднова, а потім до свого родового гнізда Вишневеця.

Ведучи переговори з Хмельницьким, уряд Речі Посполитої проводив активні заходи по підготовці до походу в Україну для придушення повстання. Тому козацький гетьман вирішив перехопити ініціативу і сам вирушив з Білої Церкви у західному напрямку. Забезпечення просування основних сил покладалося на передові дії полковників Кривоноса, Гирі та Ганжі. 26 липня поблизу Старокостянтинова вони вступили в збройні сутички з полчищами Вишневецького і Тишкевича. Бої проходили з перемінним успіхом. І з прибуттям Богдана Хмельницького розпочався наступ, в ході якого повстанці здобули Меджибіж, Бар і Винницю.

На початку вересня до Старокостянтинова прибуло коронне військо і, поповнивши ряди магнатськими загонами, розташувало свій табір поблизу Пилявців. В розробці плану битви проти карателів безпосередню участь брав і Максим Кривоніс. Суть операції полягала в проведенні сміливого маневру по оточенню і знищенню противника. Черкаський

полковник очолював правий фланг наступу повстанської армії, яка вперше відмовилася від суто оборонної тактики. Внаслідок чітко спланованих дій всіх підрозділів 23 вересня 1648 р. коронне військо під Пилявцями було повністю розгромлене. А через кілька днів Максим Кривоніс і Богдан Хмельницький вирушили у визвольний похід на Галичину. Здобувши її центр – стародавній Львів, повстанці зупинилися поблизу містечка Замостя. Під час його облоги в листопаді 1648 р. становище української армії через відірваність від тилових баз і відсутності досвіду проведення затяжних наступальних операцій значно ускладнилося. Крім того настали морози і спалахнула епідемія чуми. Відомість про раптову смерть черкаського полковника і наказ Хмельницького про припинення військової кампанії збіглися в часі. Так закінчив земний шлях борець за свободу своєї Батьківщини Максим Кривоніс.

Віталій Щербак

Битва під Берестечком.

Художник В.В.Полтавець. Олія. 1967 рік.

ПЕРЕМОЖНИЙ БІЙ КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА ПІД ПИЛЯВЦЯМИ

*Похилилась червона калина, похилилася,
Чого ж наша, славна Україна, зажурилася?
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славну Україну та й розвеселимо!*

Це слова з козацької пісні, складеної, як подає історик-баталіст Юрій Тис-Крохмалюк, після Пилявецького бою. На обеліску, котрий встановлений на місці, де відбулася Берестецька битва, на волинській землі, викарбовані такі слова: “Друзе! Вклонися землі, на якій в 1651 році, виборюючи свободу і незалежність українського народу, запорозькі козаки смертю смерть здолали!”

Та славна волинська земля була свідком не лише тогочасних Крутів, під Берестечком, вона теж була свідком і однією з найбільших переможних битв визвольної війни українського народу в 1648–

1654 роках. Ця битва znana в українській історії, як бій під Пилявцями. Дякуючи мужності та відвазі запорожців, козацьке військо під проводом Богдана Хмельницького отримало блискучі перемоги над польсько-шляхетським військом в перших двох битвах Визвольної війни.

Відлуння перемог на Жовтих Водах та під Корсунем було довгожданною іскрою, що запалила і надихнула український народ на боротьбу за визволення з-під тяжкого ярма національного та соціального поневолення. Ці перемоги стали сигналом до загального повстання українського селянства та міщанства на східних та центральних землях України проти магнатсько-шляхетського гніту.

До руху за свободу, за національну та соціальну справедливість приєднується

козацька реєстрова старшина, частина дрібної української шляхти та православне духовенство, котрі були також незадоволені національним та релігійним гнітом. Цей рух набуває всенародного розмаху. В короткому часі хвиля повстань розлилася по всій Україні. Козацька старшина та дрібна українська шляхта очолили цей рух, що виріс у Визвольну війну, надаючи їй національного характеру. Після перемоги під Корсунем та кількадечного відпочинку козацьке військо вирушило понад річку до Білої Церкви.

Тут Богдан Хмельницький видав Універсал-Відозву до українського народу, сповіщаючи всіх про перемоги над шляхтою, що за його виразом “панове княжата збирають великі сили проти нас”. В цьому Універсалі він закликав до боротьби за свободу та оборону православної віри. До переможного козацького війська приєднуються численні ватаги повстанців. Вони палали вогнем завзяття боротьби та хо-

робрістю, проте через брак повноцінного військового вишколу та нестачу тогочасного озброєння дещо обтягували козацьку армію та стримували рухливість козацьких регулярних полків.

В цей час, 10-го травня 1648 року у Варшаві помирає король Речі Посполитої Володислав IV, був скасований елекційний сейм, на котрому мали вибрати короля.

Близкучі перемоги козацьких військ не тільки над магнацькими загонами, але і над регулярним кварцяним військом селянські та міщанські повстання, показання великих територій України плюс безкоролів'я внесли замішання та переполох серед урядових кіл Речі Посполитої. Тогочасний канцлер Речі Посполитої Осолінський вимушений був запропонувати козакам перемир'я. Проте ні одна, ні друга сторона цього перемир'я не дотримувалися.

Гетьман Богдан Хмельницький та ге-

неральна козацька старшина прекрасно розуміли, що запропоноване перемир'я, це лише тактичний маневр варшавського уряду і гуртували сили для дальшої затяжної боротьби з одною з найсильніших тогочасних європейських держав – Польщі. Перемир'я було необхідне також для реорганізації та укомплектування козацького війська, що непомірно збільшувалося за рахунок влиття в нього слабоозброєних та невишколених повстанських загонів. Під час перемир'я боротьба за звільнення української території від влади магнатів та великої шляхти продовжувалася силами окремих і регулярних повстанських ватаг.

Найгострішого характеру ця боротьба набрала на Правобережжі, де діяли повстанці під загальним керівництвом Максима Кривоноса. Загони Кривоноса звільнили та встановили козацький устрій і самоврядування в таких містах як Вінниця, Умань, Тульчин, Брацлав та інших.

Магнати з свого боку також не хотіли погодитися з втраченими маєтками та робочим, за їхнім виразом, “двоногим бидлом (двоногою худобою)”, тобто кріпаками. Вони далі на чолі з князем Яремою Вишневецьким провадили жорстоку боротьбу з козацким населенням України.

Ярема Вишневецький, втікаючи Лівобережжям, на чолі досить сильного загону, що складався, в основному, з шляхти, котра була вигнана повсталим людом з їхніх маєтків (біля 8-ми тисяч осіб), на початках червня вірвався на Брацлавщину. Його шлях сюди через Котельню, Погребище та Немирів був залитий ріками крові невинних людей.

На зустріч Вишневецькому вирушили загони Кривоноса. Під Махнівкою вони перемогли Вишневецького і примусили його відступити до Старокостянтинова. 25 червня повстанці зайняли Бар.

Магнати, вихідці з Східної та Центральної України, вирішили скористатися

сеймом 1648 року, щоб скинути Осолінського з посади канцлера і заставити жонд (уряд) Речі Посполитої кинути всі сили проти козацтва заради відновлення їхніх посіlostей в Україні. Під їхнім безпосереднім тиском та страхом перед ростом могутности свободолюбивого, народоправного козацтва уряд рішився ще перед вибором сеймом короля на наступний крок.

Величезними коштами та зусиллями була зібрана коронна армія під командою трьох полководців Заславського, Остророга та Канецпольського, котра нараховувала понад 100 тисяч прекрасно озброєного регулярного війська, шляхти та челяді.

В таких обставинах козацьке військо на початку червня вирушило з районів Чигирини та Білої Церкви на захід. Козацьке військо було меншим по кількості і дуже поступалося противникові якістю озброєння та військово-польовим вишколом. Проте воно було міцне своєю моральною силою, вірою в перемогу справедливості і твердою рішучістю боротися з ворогом до кінця.

Перевагою козацьких військ був також, без сумніву, військово-стратегічний геній Богдана, бойовий досвід козацької старшини над командуванням коронної армії, котрих козаки зневажливо називали “Перина, латина й дитина”. Заславський був відомий своїм нахилом до вигод та комфорту. Остророг – надмірною схоластичною вченістю, а Канецпольський – молодістю та недосвідченістю.

На початку вересня 1648 року противники зустрілися під Пилявцями між Літином та Старокостянтиновом. Шляхетські загони Яреми Вишневецького з’єдналися з коронною армією і цим ще збільшили її перевагу в кількості над козацьким військом.

В коронній армії були гусарські та драгунські частини, німецька наймана піхота, під командою польських офіцерів та велика кількість артилерії. Воюючи

сторони розділяла річка Пилявка, перегороджена греблею. Козаки, що підійшли до Пилявки трохи раніше від коронної армії, зайняли позиції на правому березі від греблі, котру зайняв передовий козацький загін. Вони укріпили свій бойовий табір шанцями та, за козацьким звичаєм, возами. Максим Кривоніс з своїми загонами, що склалися, в основному, з не регулярних повстанських частин розташувався на деякій віддалі від головних козацьких з'єднань. Вивчивши обстановку та встановивши приблизну кількість ворога, Хмельницький вирішив здати греблю і козацька залога залишила її. Відразу ж кілька шляхетських регіментів (полків) переправилися через греблю, створивши правобережний пляцдарм, що був віддалений від головного польського табору на лівому березі.

Цим маневром Хмельницький фактично розділив коронні війська на дві частини. На світанку 13-го вересня козаки по-

чали наступ на польський правобережний плацдарм.

Не витримавши стрімкого наступу коронні загони почали відступати, в безладді, до греблі, по котрій козацькі гармати відкрили смертоносний вогонь.

Щоб втримати правобережний плацдарм коронне командування намагалося перекинути туди нові частини. Але ці частини зіткнулися з панічно втікаючими жовнірами з правобережного польського плацдарму. Виникла мішанина і в цій страшній тісноті один загін напивав на другий. Коронна кіннота, закута в тяжкі дорогоцінні панцирі стала прекрасною ціллю влучного рушничого вогню козацької піхоти.

В цей критичний момент польський головний лівобережний табір був раптово атакований загонами Кривоноса, що непомітно переправилися на лівий берег Пилявки. Головні ж козацькі сили, що на той час повністю знищили противника на

правому березі, кинулися на ворога через річку.

В коронному таборі виникла паніка. Щоб врятуватися від повного розгрому, вирішено було почати відступ. Проте відступ коронного війська перетворився в панічну втечу.

Сам Конецпольський, що обіцяв перед боєм розігнати козацьке військо канчуками, скинувши золотом прикрашений панцир, втік одним з перших, покинувши своїх розбитих вояків, передягнувшись в просту селянську свиту.

Ярема Вишневецький, позбувшись розкішного ридвану, стрімко тікав на простому возі. Заславський, в поспіху втечі, загубив свою булаву, знак верховного головнокомандуючого. Тогочасний польський хронікар та свідок подій Голинський пише, що провідники побачивши наступ козацького війська "...безсоромно зникли, так були навчені, що рятувати вітчизну не що інше, як тільки добре тікати". Деякі

вельможі, пише він далі "...доручили своє життя тільки ногам" і втікали так, що за три доби опинилися біля Львова (майже 300 км від Пилявців).

Козакам, що захопили польський табір, дісталися величезні трофеї: біля сотні гармат, велика кількість вогнепальної та холодної зброї, коней і возів навантаженими різними скарбами.

Вищезгаданий Голінський зазначає, що під Пилявцями шляхта понесла втрат на сім мільйонів злотих, а дістала ганьби на тисячу мільйонів. Помимо військово-стратегічного значення перемога піхоти над кіннотою на відкритому терені, ця битва важлива тим, що перемога козацького війська вдихнула віру народу на заході України в ідеї свободи, в ідеї державності, в ідеї народоправства, в ідеї козацтва. Вона показала, що козацький устрій з його вічево-демократичним підложжям, при певних умовах стає характерним для цілої України.

Натхненні цією перемогою цілі округи Волині та Галичини починають козачитися, людність виганяє ненависних магнатів-поневолювачів, встановлює виборне самоврядування.

Яскравим прикладом цього був вступ поліської та волинської шляхти до козацьких військ та створення Покутського козацького полку на чолі з галицьким шляхтичем Семеном Височаном.

В бойових лавах цього полку, як показник монолітності українського народу зустрічаємо синів з усіх широких просторів України. Існують відомості, що серед козаків Покутського полку був виходець з правобережного Подніпров'я козацький старшина на прізвище Кардаш.

Перемога під Пилявцями та її наслідок – показання західних земель України ще раз історичною дійсністю підтвердили твердження одного з найвизначніших істориків Козаччини, за його власним виразом, Провідну ідею нації та її принципи.

Він вважав, що принципи Провідної ідеї українського народу становлять вічевий принцип, принцип широкого демократизму та признання рівного права для кожної одиниці суспільства.

Ці принципи знайшли своє визначення в Українському козацтві і були втілені в життя в Запоріжській Січі.

Сподіваємося, що на берегах тихої Пиляви, чи як тепер її називають, Ікви буде в майбутньому споруджено пам'ятник і наша стаття-розвідка про цей переможний бій, хай буде скромною цеглиною для нього.

Володимир Карен

Шановні громадяни України!

Історія народу, як і життя людини, має героїчні та трагічні сторінки. Оскільки в героїчному найбільш проявляється національний характер народу, його душевна краса, його талант, то ці сторінки особливо хвилюють і викликають почуття національної гордості.

Однією з таких сторінок історії є велична постать черкаського полковника Максима Кривоноса, який здобув низку великих перемог у визвольній війні 1648–1654 рр.

У Львові 1954 року в парку “Високий Замок” було встановлено пам’ятний камінь полковнику Максиму Кривоносу.

1972 року прийнято рішення львівського міськвиконкому № 183 “Про вшанування козацького полковника Максима Кривоноса” від 05.05.1972 р., а тільки у 1998 році оголошено конкурс на проект пам’ятника Максиму Кривоносу. Найкращою виявилась ідея скульптора Василя Ярича і архітектора Ярослава Трескота.

Згідно Указу Президента України №78/2008р. “Провідзначення у 2008 році 360-ї річниці подій, пов’язаних з початком національно-визвольної війни українського народу середини XVII століття” скульптор Василь Ярич виготовив модель пам’ятника в натуральну величину.

Скульптор Василь Ярич та архітектор Ярослав Трескот офірують авторський гонорар оцінений художньою радою в сумі 120 тис. грн.

Проект підтримано і схвалено творчою інтелігенцією Черкащини і Львівщини.

Орієнтовна вартість пам’ятника Максиму Кривоносу 450 тис. грн у бронзі.

59 років триває паперове вшанування пам’яті черкаського полковника, останнім притулком якого стала Галицька земля.

Долучіться і Ви до цієї благородної справи, і ми спільними зусиллями відродимо колишню козацьку славу.

В бою Максим Кривоніс з Яремою Вишневецьким
Микола Самокіш